

Горан Васин
Ненад Нинковић

ИСТОРИЈА БУДИМСКЕ ЕПАРХИЈЕ

ЕДИЦИЈА
Пречански Срби до слома Аустроугарске

КЊИГА 24

Уредник

Зоран Колунџија

Рецензенти

Проф. др Владан Гавриловић

Проф. др Боривоје Милошевић

Др Јелена Илић Мандић

Др Исидора Точанац Радовић

На предњој корици

Српска саборна црква у Табану, око 1860. године

На полеђини

Богородица са Христом (детал), икона са иконостаса српске цркве у
Табану, 1820. год., Арсеније Теодоровић, уље на платну

На предлишту

Јован Кристијан Леополд

Пољед на Будим и Пешићу са истока средином XVIII века.

На залишту

Устоличење владике будимског Георгија Зубковића, Сентандреја 1913.

ГОРАН ВАСИН
НЕНАД НИНКОВИЋ

ИСТОРИЈА БУДИМСКЕ ЕПАРХИЈЕ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	7
УСЛОВИ НАСТАНКА БУДИМСКЕ ЕПАРХИЈЕ	11
БЕЛЕШКЕ	29
ВРЕМЕ МАТЕРИЈАЛНОГ И ДУХОВНОГ РАЗВОЈА	35
БЕЛЕШКЕ	66
ДОБА РЕФОРМИ ВЛАДИКА АРСЕНИЈА, СОФРОНИЈА И СТЕФАНА	75
БЕЛЕШКЕ	101
ОД ФРАНЦУСКИХ РАТОВА ДО РЕВОЛУЦИЈЕ 1848/1849.	109
БЕЛЕШКЕ	127
У ВИХОРУ РЕВОЛУЦИЈЕ	
Владика Платон Атанацковић	133
БЕЛЕШКЕ	141
ВРЕМЕ ВЛАДИКЕ АРСЕНИЈА СТОЈКОВИЋА (1852–1892)	143
БЕЛЕШКЕ	157
РЕНЕСАНСА	
Епископ и патријарх Лукијан Богдановић	159
БЕЛЕШКЕ	188
ВРЕМЕ РАТОВА	
Епоха владике Георгија Зубковића (1913–1951)	195
БЕЛЕШКЕ	227
ПОСЛЕРАТНЕ ТЕГОБЕ И ДУХОВНА ОБНОВА – БУДИМСКА ЕПАРХИЈА И ЊЕНА ИСТОРИЈСКА УЛОГА	233
БЕЛЕШКЕ	241
ДОКУМЕНТА	243
НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ	289
ЛИТЕРАТУРА И ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ	291
БЕЛЕШКА О АУТОРИМА	301

ПРЕДГОВОР

Историја Срба у Хабзбуршкој монархији нераздвојна је од прошлости Карловачке митрополије. Црква је била институција са којом је Двор преговарао, којој су дате Привилегије, која је очувала верски и етнички идентитет Срба. Карловачка митрополија састојала се, после свих редукција, у XVIII веку од осам епархија, а у другој половини XIX века њихов број смањен је организовањем Румунске митрополије. Током више од два века постојања, једна од епархија Карловачке митрополије издвајала се по својим значајним особеностима – Будимска епархија. С једне стране, она је имала најмање православних верника у односу на остале епархије, а, с друге, имала је немерљиво већи значај него што јој је бројност православаца могла донети. Суштина је у томе што је она обухватала вернике чија је економска моћ била често незаменљива у пословима од значаја за цео народ, и што јој је седиште било у непосредној близини једног од два најзначајнија града у Хабзбуршкој монархији.

Више разлога нас је мотивисало да почнемо са истраживањем и писањем монографије о Будимској епархији, чије друго допуњено издање сада уобличавамо читалачкој публици. За писање и истраживање ове књиге основу чини грађа два кључна архива – Српске православне епархије будимске у Сентандреји и Патријаршијског у Сремским Карловцима. Архив у Сентандреји права је ризница података за крај XVIII века, читав XIX и XX век. Небројено докумената, списа, сачуваних новинских чланака сведочи о богатом црквеном животу дијецезе која је функционисала у средишту угарске државе. Истраживања која смо у Сентандреји спровели у више наврата 2012, 2014, 2016–2017, 2018, 2025. године, представљају окосницу ове књиге. Прегледани су сви меродавни и најважнији фондови у Архиву, посебне збирке докумената, грађа најразличитије провенијенције, која је осликавала живот ове важне епархије пуна два и по века. Истраживања смо запо-

чели у мају 2012, када смо у разговору са Његовим Високопреосвештенством Митрополитом будимским господином Лукијаном дошли на идеју да се напише монографија, чији смо мањи део објавили, као уводну студију, на научном скупу *Три века Карловачке митрополије* (2013). Наредне године, 2014, у оквиру писања монографије *Историја Срба у Хабзбуршкој монархији 1526–1918*, наставили смо истраживања за књигу о Будимској епархији, и завршили смо их током марта 2016. Истраживања у Архиву Будимске епархије стога су темељ писања монографије и дала су нам кључни ослонац да сагледамо историју епархије, њених архијереја, свештеника и верника током дугог периода од два и по века. Архиви смо се враћали током 2017–2018, приликом проучавања живота Еугена Думче, и касније током истраживања о патријарху Лукијану Богдановићу.

Просторни оквири обухваћени књигом ограничени су међама Будимске епархије у време када је имала највећи простор, од Драве до Дунава, укључујући у свој састав цео простор западног Подунавља, затим у правцу севера линијом ка Балашђармату, заједно са деловима Словачке, као што су градови Трнава или Комарно. Наравно, реч је о територији на којој Срби нису били једина популација, него су били расути и измешани са верски и етнички хетерогеним становништвом. Окосницу епископије чиниле су две области, којима је посвећена највећа пажња – на северу предео Сентандреје, Будима, Пеште и Подунавља са Чепелским острвом, а на југу жупаније Барања. Хронолошки обухваћен је период од прве организације епархија српске цркве на наведеном простору, о чему поуздана сведочанства постоје од XVI века па све до данашњих дана, али главни део чини онај период који је најбоље документован – од XVIII до XX века. За писање књиге придржавали смо се хронолошког принципа, који се за овакву тему показао најцелисходнијим. Подела на поглавља је изведена тематско-хронолошки тако да целине обухватају значајне етапе у развоју епархије, при чему је период до 1828. написао Ненад Нинковић, а касније сегменте историје Будимске епархије Горан Васин.

Овом приликом желимо да изразимо захвалност свима који су нам подршком и разумевањем помогли током рада на књизи у последњих неколико година, а исто тако да се појави и њено друго допуњено издање. Захваљујемо Његовом Високопреосвештенству Митрополиту будимском господину Лукијану на благослову за истраживање и писање прве књиге. Посебно захваљујемо, поново и са лепим сећањем, по-

којном пријатељу и професору др Тибору Палу, без чије озбиљне помоћи и подршке би био незамислив почетак самог истраживачког рада на овој теми 2012. Велику помоћ у архивским истраживањима у Сентандреји увек нам је пружио директор Архива др Коста Вуковић, коме на томе захваљујемо, као и на многобројним разговорима током истраживачких дана у Сентандреји.

За друго, допуњено издање, мотивисао нас је рад на монографији *Историја Карловачке митрополије* и потреба да се поново, вратимо темама историје Будимске епархије, њеним просторима и знаменитим личностима, људима, српској Цркви и историји, која је била најважнији ослонац чувања идентитета, духовности и традиција у процеси-ма дугих и тешких историјских околности живота Срба на просторима југоисточне Европе и Балкана.

Сентандреја, о Илиндану 2025.

Аутори

УСЛОВИ НАСТАНКА БУДИМСКЕ ЕПАРХИЈЕ¹

Стварању Будимске епархије претходиле су миграције српског народа на простор Угарске током продора Османског царства на Балкан и у Панонију. Овим процесом, који је трајао од XIV до XVI века, интензивирани су српско-мађарски односи, а постојање заједничког непријатеља водио је њиховом приближавању и савезу, нарочито током XV века. После Битке код Ангоре (1402) деспот Стефан Лазаревић (1389–1427) постао је слободнији у односу на султана. Окрећући се угарском краљу Жигмунду Луксенбуршком (1387–1437) деспот је прихватио вазални положај према њему. То је створило могућност даљих миграција Срба у Угарску, посебно на поседе које су деспот и други српски феудалци добили у угарским жупанијама. Стављајући се у службу северног суседа српски феудалци су добијали различите положаје или су им препуштале на управу области угарске државе, посебно оне ближе јужној државној граници. Њихово померање пратиле су и миграције народа. Током владавине деспота Ђурђа Бранковића (1427–1456), посебно од времена првог пада Деспотовине (1439), интензивирано је пресељавање Срба на тло Угарске, не само у пограничне крајеве него и све даље на север.²

Падом Деспотовине 1459. почиње нова фаза у српско-мађарским односима. Иако више није било вазалне Србије, српско становништво је живело са обе стране угарско-османске границе. Поред тога, краљ Матија Корвин (1458–1490) ратове против Османлија водио је на територији некадашње српске државе, што је само појачавало миграције, па су се већ у његово време Срби могли срести у жупанијама Хајду и Сабољч, на североистоку Угарске. Део српског становништва је био спреман да настави ратове против Османлија у служби Матије Корвина, који га је на то мотивисао постављајући му сународнике за предводнике. Тако је последња српска средњовековна династија – Бранковићи, дала, по нестанку државе, три деспота – Вука Гргуревића (Змај

Огњени Вук, 1471–1485), Ђурђа (1486–1496, владика Максим † 1516) и Јована (1496–1502).³

Смрт Матије Корвина означила је почетак краја угарске моћи управо када се на Босфору рађала јака жеља за наставком освајања у Европи. Начин османског ратовања током којег је прво пустошена територија уз границу, водио је Србе у миграције даље од ње и окупљање око истакнутијих племића. Као што је у ово време Срба било у угарској војсци, тако је један део њих ушао у састав османских трупа. Долазак на престо султана Сулејмана Величанственог (1520–1566) означио је наставак агресивне политике према Угарској, што је утицало на судбину српског народа. До времена његовог ступања на престо српско становништво османске државе не само да се оправило од ратних разарања из претходног периода, него је могло да се укључи у султанову освајачку политику. Пад Београда 1521. и пустошење Срема које је пратило султанов поход, а потом Мохачка битка (1526), када је Угарска доживела један од најтежих пораза, поново су погодили Србе. Привремена несигурна ситуација на подручју Срема и Бачке, који су током ових сукоба више пута пустошени, довела је до појаве покрета цара Јована Ненада. Сукоб око угарског престола између Јаноша Запоље и Фердинанда I Хабзбуршког додатно је дестабилизовао цео регион. Српски великаши су се опредељивали за једну или другу страну. Међу њима се временом истакао Павле Бакић, који је због борби на страни Хабзбурга од њих требало да добије депотску титулу и окупи своје сународнике за наредне сукобе са Османлијама. Међутим, пре него што му је та вест саопштена погинуо је у Бици код Горјана (1537).

Консолидујући новоосвојени терен, Османлије су укључиле у свој систем српско становништво које су затекли у Угарској, нарочито после пада Будима 1541. и освајања Баната 1552. Већ у трећој деценији XVI века почела је нова колонизација Срба на опустошеном простору Угарске, овог пута на иницијативу Османлија. Срби су до тада већ низ деценија били део османске помоћне војске, а као насељеници на опустошену земљу повећали су свој број северно од Саве и Дунава. Између 1541. и 1545. српски мартолози се помињу у готово свим угарским градовима који су били под влашћу Османлија. У Острогону их је 1543. било више од хиљаду, а поред овог града, помињу се још у скоро седамдесет тврђава. Био је то разлог да савременици забележе како се са будимским пашом и пограничним трупама може разгова-

рати на српском језику.⁴ Под Османлијама је српско присуство поред градских центара, односно њихове околине, нарочито порасло у Куманском пољу и на Чепелском острву, где се налазио њихов најстарији манастир Српски Ковин (Рацкеве).⁵

Иако је део Срба после пада Будима остао веран новим владарима Угарске – Хабзбурзима, посебно шајкаши на Дунаву или граничари у Хрватској и Славонији, Османлије су све до Великог бечког рата боље „користиле“ српски потенцијал, како за рају тако и за војску.⁶ У томе XVI век заузима посебно место, јер је српски елемент на Балкану и у Панонији омогућио успон појединаца у османском државном апарату. Препознајући потенцијал балканског, словенског, а пре свега српског становништва, за даља освајања у Европи, султан Сулејман Величанствени је 1557. обновио Пећку патријаршију. Десило се то у тренутку када је велики везир био Рустем-паша Опуковић, а трећи везир Порте Мехмед-паша Соколовић. Чињеница да је тада на Порти преовладавао утицај великодостојника српског порекла у обнови Патријаршије није случајна. Ништа мање није значајно ни то што је први патријарх постао рођак Мехмед-паше, Макарије Соколовић (1557–1571, † 1574), као и то да су његова три наследника (Антоније 1571–1575, Герасим 1575–1586. и Саватије 1586–1589) потицали из исте породице. Патријарх Макарије је брзо почео да организује мрежу епископија, а у том смислу се могао ослонити на ону која је до тада већ постојала, између осталог и на територији некадашње угарске државе.⁷

Историја српских миграција на тло Угарске може се поред војног и политичког аспекта посматрати и кроз призму ширења православне вере. Југ Угарске, посебно област Срема и Баната, који је овим миграцијама био изложен знатно раније, добио је већ у XV веку православни карактер. Присуство породице Бранковић појачало је овај процес, посебно када се током XV и почетком XVI века ова породица почела јављати на месту ктитора манастира. С друге стране, угарски владари су најкасније од 1438. законским актима настојали да заштите права српског становништва. Те године је краљ Алберт Хабзбуршки (1437–1439) становницима Ковина, у Банату, обећао заштиту, коју им је гарантовао и 10. октобра 1440. краљ Владислав Јагелонац (1440–1444) када су Срби напуштајући банатски формирали Српски Ковин (Рацкеве) на Чепелском острву, јужно од Будима. Владар им је дозволио да поседују њиве, ливаде, воде и друга непокретна добра, а жупанима Чепела наредио да их не спречавају у уживању својих права. Краљ

Ладислав V Хабзбуршки (1445–1457), у посебној повељи од 1. јула 1455, потврдио је ове повластице и наредио Владиславу Горјанском, угарском палатину и жупану Чепелског острва, да пази како би их сви поштовали. Привилегије је потврдио 16. марта 1458. и краљ Матија Корвин, што је поновио касније у више наврата.⁸ Угарска сталешка скупштина (Дијета) је 1481. донела за православце 3. и 4. законски члан и њима их ослободила плаћања десетка римокатоличкој цркви.⁹

Одлука Дијете је представљала прихватање реалности, јер је на тлу Угарске већ постојала српска православна епархија, са седиштем у Јенопољу. У њему се 1479. помиње владика Дионисије, викар београдског митрополита. Из тога се може закључити да је „Угарска епархија“ била део Београдске митрополије. Положај православне цркве је ојачан када је некадашњи деспот Ђурађ Бранковић постао београдско-сремски владика Максим. По паду Београда у османске руке викаријат у Јенопољу постао је дијецеза независна од београдског јерарха, а њен владика је понео титулу угарског митрополита, под чијом духовном влашћу су били сви Срби у Угарској. Само је један владика познат по имену са овом титулом – Јосиф, који се помиње 1532. Границе његове дијецезе су се мењале са границама државе. Тако је, пошто су Османлије освојиле Банат, у њему формирана посебна дијецеза са центром у Липови.¹⁰

Ширење мреже епископија на простору Угарске било је последица постојања православних парохија, које су оснивали становници, избегли у време ратова или досељеници који су у миру тражили бољу егзистенцију. Они су у својим насељима подизали храмове скромних димензија, као што су учинили у Српском Ковину (Рацкеве), где је парохијска црква ускоро прерасла у манастир.¹¹ Мартолози који су у османским тврђавама служили као посада, у подграђу, где су им живеле породице, зидали су цркве.¹² Веће присуство Срба на једној територији омогућило је стварање епархија и тамо где их раније није било, а томе је поговарала обнова Пећке патријаршије. На територији некадашње Угарске, поред старе Београдско-сремске митрополије, која је обухватила подручје Сремског санџака, формирано је више нових дијецеза. После освајања Славоније основана је Пожешка митрополија која је покривала подручје Пожешког и Пакрачког (Церничког) санџака. На простору Сегединског санџака је организована Сегединска (Бачка) епархија којој је 1645. припојена област упражњене митрополије Солнока и (Рац)Ковина. Западно од ње налазиле су се

две дијецезе: Митрополија области Сексарда, Мохача, Шимонторње и Печуја (која се некада састојала из две епархије – једне за област Шимонторње и Печуја, и друге за област Мохача и Сексарда) и Митрополија области града Будима, тј. Будимског санцака. Ова два владичанства имала су духовну власт над Србима између Дунава, Балатона, централног и југозападног дела Кањишког ејалета. Српска популација је по броју била јача у јужном делу епархије, у Митрополији Сексарда, Мохача, Шимонторње и Печуја, у којој је зато плаћана већа такса за постављање дијецезана у односу на северну Будимску митрополију.¹³

Централни део Темишварског ејалета заузимао је митрополија Темишварског санцака, Бечкерека и Чанада, која је настала спајањем три епископије – Темишварске, Бечкеречке и Чанадске. У југоисточном Банату постојале су, Митрополија области Модаве и Ршаве (Молдаве и Оршаве), у коју су спадали Панчево и Вршац, и Митрополија нахије Бокче. Ове две епархијске области су 1591-1592. спојене у једну, касније познату као Вршачко-карансебешка.¹⁴ Северно од Мориша налазиле су се две епархије – Митрополија области Липове и кадилука Ђуле и Митрополија кадилука Јенове и њене области. Липовска епархија је настала пре обнове Патријашије, а по османском освајању Доњег Кереша и Ђуле 1566. припојене су јој и ове територије. Митрополија кадилука Јенове обухватала је део територије који је као Партијум (област Угарске припојен Кнежевини Ердељ) улазио у састав Ердеља. У самом Ердељу постојао је православни епископ који није имао канонску зависност нити везу са Пећком патријаршијом. Када је Житваторочким миром 1606. и Липова припала Ердељу, спојене су Јенопољска и Липовска епархија. Седиште ове дијецезе било је у Липови, а тада јој је на челу био Сава I Бранковић, који је до тада био јенопољски владика и који је на том положају 1606/7. наследио оца, владика Матеја. Када је 1616. Липова враћена под османску власт, седиште епархије је премештено у манстир Ходош. Тада је њена јурисдикција поново ограничена на простор под директном османском влашћу. Ту је за епископа 1629. дошао синовац Саве I, владика Лонгин Бранковић. Он је 1635/1636. прихватио унију, због чега је збачен са трона.¹⁵ Углед породице Бранковић тиме није смањен, нити је утицај нестао. У Јенопољу је у исто време протопрезвитер био Симеон Бранковић, Лонгинов синовац, који је 1656. под именом Сава II постао епископ Ердеља. За разлику од претходних ердељских дијецезана он је признавао јурисдикцију пећког патријарха.¹⁶

Јенопољска област је 1658. издвојена из Османлијама вазалног Ердеља и стављена под директну османску власт. Тада је у Јенопољској области владика Сава II Бранковић изгубио јурисдикцију, а на њу је проширена духовна власт липовског дијецезана. Формирана је и нова епископија за област новог ејалета – (Велико)Варадског (1660), на чије чело је 1673. дошао владика Симеон.¹⁷ У децембру 1682. берат на епархију области *Лийова са кадилуком Ђуле*, добио је монах *Исаија*, тј. Исаија Ђаковић, будући први крушедолски архиепископ и митрополит.¹⁸ Иако у сачуваном податку о издавању његовог берата није поминуто Јенопоље, каснији историјски извори потврђују да је и оно било део епархије и његове духовне јурисдикције.¹⁹

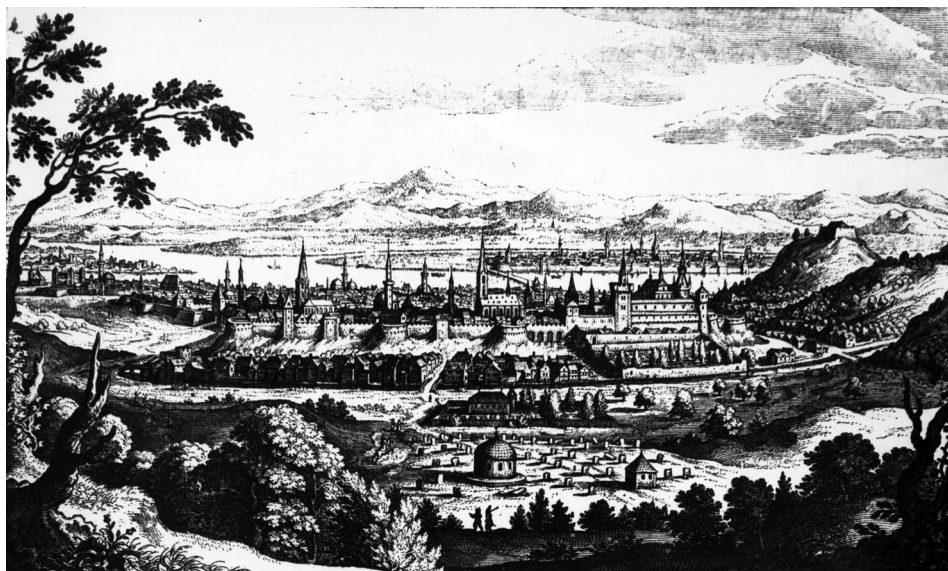
Да би неко постао епископ или патријарх на простору Османског царства за свој положај морао је добити султанову потврду у виду берата. Власници берата су у формалном смислу били феудалци Османског царства, а феудална зависност је симболички манифестована плаћањем таксе тзв. пешкеша, за издавање берата. Износ пешкеша је зависио од величине и насељености епархије. Ипак, бар у прво време по обнови Пећке патријашије, сви епископи заједно су плаћали пешкеш од 100.000 акчи. Толико је плаћао и патријарх за свој берат, а толико је износио и годишњи порез (по лунарној години), звани кесим, који је плаћала Пећка патријаршија. Свака промена на челу државе праћена је поновним издавањем берата свим епископима и патријарху, што је захтевало ново плаћање пешкеша. Патријарх је као етнарх био одговоран за понашање верника своје цркве, поготово у рату, а та одговорност се са њега преносила на епископе.²⁰

О најранијој прошлости Будимске митрополије нема пуно трагова у историјским изворима.²¹ Миграције су, као и у случају осталих епархија, биле основа њеног настанка. То потврђује *Градовачки леџоис*, у којем је забележено да су се многи Срби, када „...цар турскиј Сулејман победи краља мажарског Лауша и пороби и поплени земљу мажарску“, по владаревој наредби преселили у земљу *мажарску*. Миграције су подстицане и неповољним условима живота, пренасељеношћу неке области и појавама глади. Монаси манастира Драговића у Далмацији, услед учесталих неродних година, решили су да се преселе у османски део Угарске. Извиђали су терен на који би могли прећи и закључили да, поред плодне земље, у околини Сексарда има довољно српског становништва у којем би они могли да обављају духовну мисију. Драговићки игуман Пајсије је са монаси-

ма Јевстратијем, Стефаном, Герасимом и Дионисијем и још неколико монаха дошао 1584. у „*местѣо свейѣе ѣриличное за манастѣир*“, на којем је била видљива црква, зидова украшених фрескама и „*ѣраво-славной обреда*“. Сматрајући да је реч о месту које је погодно за манастир, заједно са представницима Срба упутили су се 1585. у Будим, везиру Франк Јусуф-паши, који им је дао ферман да сазидају по својој вољи храм или да стари поправе. Даровао им је ливада и њива онолико колико могу да обраде и ослободио их свих пореза. С обзиром да су сматрали да стару цркву не могу обновити, сазидали су за две године (1587) нову од камена и блата на месту званом Гараб или Грабовац.²² Монаси су 1587/1588. сазидали дрвене келије, а 1593. наручили сребрну дарохранилицу.²³ Јеромонах овог манастира Герасим отишао је 1600. у Русију одакле је донео поклоне, књиге, одежде и разне богослужбене предмете. Из Драговића су се у Грабовац 1619. преселила још десеторица монаха, предвођена игуманом Стефаном. Они су са собом понели и богослужбене предмете и књиге. Био је ово значајан догађај, јер је Грабовац страдао током Дугог рата (1593–1606), а између 1610. и 1616. је био пуст. У Грабовац су његови монаси из Јерусалима донели мошти Свете Варваре. Услед богатства и угледа манастир није привлачио само ходочаснике него и разбојнике. Један од најпогубнијих напада десио се 1667. када је опљачкан манастир и убијен игуман Јов.²⁴

У време оснивања манастира Грабовца није забележено име будимског дијецезана, а нема га ни у *Грабовачком лейѣоѣису*. Непознато је да ли је дозвола за оснивање манастира добијена преко њега или епископа области Сигетвара, јер би то била уобичајена процедура. Могуће је да је разлог за то била упражњена епископска столица или да летописац, који је *Лейѣоѣис* преписовао и у њега уносио и нове податке током треће деценије XVIII века, није знао епископово име. Оно што *Лейѣоѣис* не помиње, али је познато на основу других извора, јесте да су током XVI века зидане српске православне цркве и у оним градским насељима у којима су Срби чинили тврђавску посаду. Једна таква, сазидаана од плетара, постојала је у предграђу Секешфехервара, у којем су живеле српске породице тврђавске посаде. Та православна црква је уочљива на бакрорезу града насталом 1601/2, а помиње је Евлија Челебија 1664. Познати су и неки њени свештеници – Јован (око 1600), Теодор (пре 1688) и Вук Продановић, који је 1690. прихватио Печујску унију.²⁵

Јаснији подаци о Будимској епархији потичу из средине XVII века, када су забележена имена њених митрополита у Грабовачком летопису, где је наведено да су јој двојица грабовачких пострижника, Симеон и Виктор, били на челу. У грађи друге провенијенције сачувани су подаци и о претходницима ове двојице. Када је око 1643. дошло до арондације епархија Пећке патријаршије од две дијецезе – Будимске и Митрополије области Коморана, Сексарда, Шимонторње и Мохака (Печујско-сигетска),²⁶ формирана је једна – Будимска. На њено чело, уместо митрополита Севастијана I, који је постао темишварски дијецезан, патријарх Пајсије I Јањевац (1614–1647) поставио је митрополита Севастијана II.²⁷ Седиште сједињене епархије било је у будимском подграђу – Табану.²⁸

Поглед на Будим, средина XVIII века. Између Краљевске палате и Гелертовог брда приказана је српска варош са својим густо нанизаним малим кућама.

Митрополит Севастијан II умро је 1662. на Фрушкој гори, у манастиру Раковцу. На трону га је наследио митрополит Симеон, који је изабран 1663. на Сабору у Грабовцу у присуству око 60 монаха, али је по свему судећи ускоро остао без положаја или је умро. Њега је наследио митрополит Виктор, који је из непознатог разлога после 1668. одступио са свог положаја. До тада је више пута одлазио у Коморан у Угарску, где је подигнута нова црква. Овај податак упућује на чињеницу

да су границе Будимске епархије излазиле из састава Османског царства и пружале се на подручје Хабзбуршке монархије. Будимска епархија је била, уз Вретанијско владичанство, једина која је залазила на територију под контролом Беча, иако не далеко од државне међе и колико је познато само у Коморану. Православна црква је у овом граду сазидаана у време када је ту насељена српска шајкашка заједница на почетку XVI века, о чему сведочи месингани печат црквене општине са датумом 17. мај 1511. У другој половини XVI века Стефан Герлах је забележио да Срби у Коморану имају дрвену цркву. Када су Срби из Рацкевеа пресељени у овај град, ојачали су у њему заједницу својих сународника, и допринели материјалној снази парохије.

Коморан је у XVII веку постао град у којем је живела најзначајнија српска градска колонија Хабзбуршке монархије. У њему су у првој половини XVII века живеле угледне српске породице Монастерлија, Фехервари, Аради, Пешти, Естергоми, Будаји, Жупановић, Бољакловић, Костовић, Јеновац и Фелдвари. Њихов економски положај омогућио је 1648. градњу нове цркве, треће по реду српске богомоље у Коморану. Ипак, ни она није одговарала нарастајућој српској популацији, па су парохијани решили да зидају четврту. За њу су марта 1664. склопили уговор са мајсторима који су за 50 форинти требали да обаве све грађевинске радове. Нови храм је, за разлику од претходних, био од чврстог материјала (цигле). Већ 1. децембра 1665. у Коморан је дошао владика Виктор и освештао цркву. Њена порта је била ограђена, а свештеничке дужности обављао је један монах. Владика Виктор је поново 1668. боравио у Коморану, када је по други пут посетио ову цркву.²⁹

Убрзо после друге Викторове посете Коморану у изворима се помиње нови будимски митрополит – хаџи Кирил. Он је био монах једног од светогорских манастира и чувен по беседничком дару. После његове смрти 20. децембра 1679. на чело епархије, по вољи патријарха Арсенија III Црнојевића (1673–1706) поново је дошао митрополит Виктор. Султан му је издао берат на место будимског дијецезана марта 1681.³⁰ Последњи помен митрополита Виктора потиче из 1684. године и није познато шта је са њим даље било. До времена када су Хабзбурзи 1686. освојили Будим, он се не помиње, што наводи на помисао да је преминуо. Један податак, настао почетком XVIII века указује на то да је у периоду када су Будимом још увек владале Османлије овде епископ био Јефтимије Поповић, којег је на то место 1695. пот-

врдио цар Лепополд I Трећом привилегијом. Податак се налази у протоколу у којем су у манастиру Шишатовцу записиване смрти епископа, некадашњих шишатовачких монаха. Јефтимије Поповић је био не само шишатовачки монах, већ је рођен у околини тог манастира и у њему је умро. Османски извор у којем су уписиване наплате такси за берате јерархији Пећке патријаршије и Охридске архиепископије, настао 1692, садржи износ таксе, али не када и коме је за Будимску митрополију последњи пут наплаћена, као што је случај са осталим епархијама. То не мора да значи да епископа није било, него да такса није наплаћена, што само по себи не искључује да је Поповић постао епископ, могуће је баш у време смене власти у Будиму 1686. Све ово, међутим, остаје само на нивоу хипотезе, за сада недоказиве доступним историјским изворима.³¹

Велики бечки рат (1683–1699) довео је до нестанка мреже епархија северно од Саве и Дунава, каква је била позната у османско време. Са ратним дешавањима која су се од 1683. до 1688. одвијала на простору османске Угарске, у директној је вези и судбина српске цркве на овом простору. Непознато је шта се десило са већином епископа током рата, да ли су умрли или напустили свој трон. Темишварски митрополит Михајло, бачки Јефтимије,³² великоварадски Симеон и већ поменути будимски Виктор, у првим ратним годинама нестали су из историјских извора. Митрополит Михајло се повукао са трона 1687. у време српског устанка око Темишвара, који је подстакао његов северни сусед јенопољски епископ Исаија Ђаковић и зато проширио своју духовну власт и на Темишварску епархију.³³ Исаија Ђаковић и Лонгин Рајић, викар београдско-сремског митрополита Симеона Љубибратића за Срем, једина су два епископа северно од Саве и Дунава, за које се са сигурношћу може рећи да су подржавали хришћанске ратне напоре.³⁴

Нестанак православне јерархије погодовао је унијатској пропаганди. Мисионари су стигли у крајеве ослобођене од Османлија заједно са царском војском. На удару су се прво нашле области Будимске и Београдско-сремске митрополије. Унију је 1688. прихватио епископ Лонгин Рајић.³⁵ Током 1689. и 1690, пред Велику сеобу, у Барањи су на унијаћењу Срба радили представници Католичке цркве и официри, печујски бискуп Матија Радановић Раданаи, језуите Јован Пренталер, Михајил Битевиј и Францискус Равас, потом сремски бискуп Фрања Јани, генерал Гаврило Веки, дворски комесар барон Тулије Милио од Прумберга. Иако између њих није било слоге, унија је спровођена